

ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Ніна Слюсаренко, кандидат педагогічних наук, доцент
Херсонського державного університету

Наталія Мороз, вчитель
Бериславської загальноосвітньої школи №5
Херсонської області

ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлюється роль телебачення у процесі формування моральної свідомості сучасної молоді.

Постановка проблеми. У людському середовищі загально визнано, що виховання є процесом, який спрямований на формування всебічно розвинутої, гармонійної особистості. Ця мета виховання проголошена досить давно і здається простим завданням, адже достатньо наповнити педагогічний процес різноманітними заходами з усіх напрямів виховання і мети буде досягнуто. З іншого боку, так просто проблему не розв'язати, бо дуже багато факторів, які мали б допомагати, насправді “заважають” формувати всебічно розвинуту людину. До них, зокрема, належить середовище (сім'я, друзі, громадські організації, вулиця, засоби масової інформації тощо), що часом негативно впливає на розвиток особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дбаючи про підвищення ефективності процесу виховання, чимало вітчизняних науковців (І. Бех, А. Бойко, О. Вишневський, І. Зязюн, М. Красовицький, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Є. Сявакко, Д. Тхоржевський та ін.) розглядали різні його аспекти та напрями. Особливу увагу вони традиційно звертали на моральне виховання підростаючого покоління, яке повинне забезпечити розвиток моральної свідомості людини, формування у неї відповідних почуттів і переконань, а також вироблення звичок поведінки, що базується на засвоєнні моралі певного людського середовища.

Тобто педагоги повинні спрямовувати свої зусилля на формування у дітей “моральної поведінки, проїнятої прагненням до істини, доброти, прекрасного”, а також на вироблення у них таких моральних якостей, як патріотизм, національна гідність, честь, совість, милосердя, скромність, дисциплінованість, любов до праці та ін. [2, 68].

Великого значення в ході формування високоморальної особистості вчені надають засобам масової інформації (ЗМІ), зокрема

телебаченню. У той самий час ця проблема досліджена ще недостатньо.

Мета статті. З огляду на зазначене, в даній публікації ми поставили за мету проаналізувати, який вплив має телебачення на формування моральної свідомості сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Треба нагадати, що телебачення – одне із найбільш вагомих досягнень ХХ століття. Саме воно принесло в людські оселі дивовижні, реальні, “живі” картини подій, що відбуваються в усьому світі, надало змогу не виходячи з дому ознайомитись з ними. З часів своєї появи і дотепер телебачення виконує як пізнавальну, так і виховну роль, оскільки допомагає розширити кругозір, збагачує емоційний світ, сприяє морально-етичному розвитку особистості.

Разом із тим, на жаль, телеекран має й інший вплив на людей. Це, передусім, стосується молоді. Так, сучасні телевізійні передачі не лише допомагають пізнавати історію, подорожувати, знайомитися з переживаннями літературних персонажів, а й спрощують ставлення до тих проявів людського життя, які ще недавно вважалися дуже інтимними або й осудливими.

Отже, телебачення робить як позитивний, так і негативний внесок у процес формування особистості, а “людина у кінцевому підсумку “ліпить” свою особистість із матеріалу культури, який організовано постачає їй вихователь, суспільство в цілому” [1, 25]. У даному випадку вихователем стає телеекран, а суспільство не завжди правильно керує цим вихователем або взагалі пускає справу на самоплив.

Якщо спробувати уявити ідеальну картину, то мало бути так: програма телепередач, узгоджена з відповідною структурою Міністерства освіти і науки, містить різноманітні передачі як пізнавального, так і виховного спрямування, а також розважальні передачі, що мають на меті формування певних позитивних якостей

ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

особистості. До того ж вона має бути позбавлена телепередач, у яких йдеться про насильство, асоціальну поведінку тощо або принаймні вони повинні супроводжуватись певним, правильно зробленим аналізом фактів і подій.

Спроби зробити телебачення саме таким було зроблено на початковому етапі його становлення, але стосувалися вони, в переважній більшості випадків, лише навчального телебачення. Так, В. Кузьменко відзначає, що в другій половині ХХ століття у навчальний процес загальноосвітньої школи поступово вводяться телевізійні передачі, які позитивно вплинули на ефективність якості освіти. Він також наголошує, що в 70–80-ті роки ХХ століття спостерігалася значна увага з боку Міністерства освіти Української РСР до використання телевізійних передач, оскільки, починаючи з 1971 року, в збірниках наказів Міністерства освіти та в газеті “Радянська освіта” вміщено календарно-тематичні плани навчальних телевізійних передач для учнів середніх закладів освіти. У цей період, як підкреслює В. Кузьменко, навчальним телебаченням керувало не лише Міністерство освіти, а й Держкомітет Ради Міністрів УРСР з телебачення і радіомовлення. Ці керівні установи приймали спільні рішення [3, 73].

Прикладом такої співпраці може слугувати рішення колегії Міністерства освіти УРСР і Держкомітету Ради Міністрів УРСР з телебачення і радіомовлення від 24 грудня 1975 року “Про організацію прийому навчальних телевізійних передач на урок в школах Української РСР та поліпшення їх якості” [4], в якому йдеться про необхідність підвищення наукового й методичного рівня телепередач та ефективність їх використання на уроках з основ наук.

На початковому етапі свого становлення телебачення, завдяки цензурі, створювало можливості для позитивного впливу на процес виховання підростаючого покоління, адже на телеекрані майже не було сцен насилля, фільмів жахів, прикладів “красивого життя” людей з аморальною поведінкою.

У той самий час, як пише О. Сухомлинська, “теорія і практика виховання постійно стикається з проблемою співвідношення і взаємозалежності реальності (“буття”) з виховними завданнями, виховними ідеалами, устремліннями” [5, 9], а реалії життя вимагали демонстрації як позитивних, так і негативних фактів, що могли бути відомі кожному глядачеві або мали більш інтимний характер. Наприклад, екранізація історичних романів передбачала демонстрацію тортур і смертей, а показ життєвих мелодрам, окрім

освідчень у коханні, потаємних зітхань і нічних серенад, мав більш інтимну частину, яку глядачеві дуже кортіло побачити, а авторам фільмів – показати. Тому телебачення поступово почало перетворюватися з ефективного виховного засобу в засіб аморальний.

Як відомо, у кожній людській душі є темний закуток, в якому прагне іможе оселитися спокуса. Це особливо стосується душі молодої, недосвідченої, хиткої до спокус. Тим більше, що бійка на телеекрані завжди виглядає привабливіше, ніж у житті, тому що телегерой усіх перемагає, а глядачеві ніщо не загрожує. Виникає бажання й собі спробувати незважаючи на застереження дорослих.

Таким чином, розвиток ЗМІ в цілому та телебачення, зокрема, має амбівалентний характер. З одного боку – це добрий знак, прояв розвитку людської культури і духа, але з іншого – може бути (і, на жаль, є) джерелом “морального бруду” [7].

Згубний вплив телебачення на молодь став очевидним, адже воно значною мірою формує не тільки погляди глядачів на численні життєві проблеми, а й навіть нездорові стереотипи. Саме тому проблема потребує негайного розв’язання. Ставлення молоді до людини, яка сповідує нездорові людські цінності, повинно бути осудним і чітко визначеним.

Сьогодні більша частина телеканалів України є об’єктом приватних інтересів їх власників, однак це не дає права транслювати в ефір кінофільми із сценами асоціальної поведінки, яка, згідно з нормами чинного законодавства, кваліфікується як така, що підлягає покаранню державними органами влади. Це стає більш загрозливим з огляду на те, що телебачення може і, подекуди, здійснює негативний вплив на психіку і несформований ще світогляд дитини.

Оскільки сьогодні телебачення – це первинне джерело новин, інформації та розваг для незліченної кількості сімей, яке формує життєву позицію і думки людини, їх цінності й форми поведінки, то воно має збагатити сімейне життя, зблизити членів родини, сприяти їхній солідарності з іншими сім’ями та з суспільством у цілому, створити можливості для підвищення рівня знань кожного члена родини, сприяти моральному, духовному та інтелектуальному розвитку особистості.

Однією з найважливіших цілей виховання є озброєння учнів знаннями і вміннями, необхідними для виховання продуктивних й активних громадян, здатних жити у світі, який постійно удосконалюється й ускладнюється. Озброєння знаннями і вміннями

ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

відбувається в ході різноманітної діяльності. Перегляд телепередач на даному етапі розвитку суспільства став одним із видів діяльності учнів, який займає більшість їхнього вільного часу [6].

Дослідження доводять, що у віці від 6 до 18 років середньостатистична дитина проводить перед телевізором два з половиною безперервних роки (на 45% часу у більше, ніж вона проводить у школі) [8, 198]. Протягом тижня в середньому дитина проводить перед телеекраном майже 26 годин.

Проблема кількості телепрограм, які дивиться дитина, поглиблюється через їх зміст, що далеко не завжди відповідає потребам процесу формування гармонійної особистості. Різноманітні шоу, мультфільми, ситуативні комедії і серіали домінують у програмах для дітей 5 – 15 - річного віку, а освітні та документальні програми становлять приблизно 11% у цьому ефірі. Тому, на думку американських учених, перед педагогами стоїть важке завдання: змагатися з “телевізійним магнітом”.

Вони пропонують конкретні практичні методи використання популярних телепередач для вдосконалення і поліпшення навчально-виховного процесу. Так, останнім часом видатні вчені та педагоги виділили сім груп основних умінь і навичок, яких мають набути учні в процесі громадянського виховання:

1. Сприйняття і використання інформації, отриманої з різних як друкованих, так і недрукованих джерел, для вироблення обґрунтованих рішень і суджень.

2. Оціночне включення у політичні ситуації і діяльність.

3. Прийняття рішень.

4. Вироблення суджень.

5. Спілкування з іншими громадянами і політичними лідерами.

6. Співпраця з іншими для досягнення спільної мети.

7. Захист і поширення власних інтересів і цінностей [8].

Дослідники усвідомлюють, що телебачення чи інші ЗМІ, взяті у чистому вигляді, не можуть сформувати перелічені уміння і навички, а лише допомагають це робити. Тут потрібні час і терпіння.

З іншого боку, мета телебачення – розважати, постійно підтримувати глядацький інтерес і увагу різними засобами (візуальними, емоційними і слуховими), що гальмує розвиток цих умінь і навичок. Як наслідок, молода людина не може оволодіти будь-якими із наведених вище умінь і навичок, пасивно сидячи перед екраном і

реагуючи тільки на візуальні та звукові образи, які постійно змінюються.

Усвідомлюючи негативний вплив телебачення на формування у особистості моральних якостей, педагоги обирають різні методи і форми боротьби з цим згубним явищем. Насамперед, це бесіди зі школярами та їх батьками, спрямовані на забезпечення контролю за якістю і кількістю доступного ефірного часу.

Важливо також втілювати в практику роботи вихователів заходи, в ході яких відбувається перегляд дітьми певних телепередач та їх аналіз.

Треба пам'ятати, що телебачення є захоплюючим заняттям для школярів. Тому для педагогів ідеальним кроком було б організувати таку діяльність, яка пов'язана з телебаченням і сприяє формуванню моральних якостей (наприклад, рис громадянина). З цією метою діти можуть вивчати громадську думку про певні телевізійні передачі, поширювати власну точку зору та ін.

Оскільки під час перегляду тих чи інших телепередач більшість молоді бажає розваг і не схильна до критичного аналізу чи осмислення побаченого на екрані, то перед їх переглядом учитель повинен поставити перед учнями відповідні запитання і сконцентрувати увагу на певних епізодах телепередачі. Це може бути своєрідним поштовхом для майбутньої дискусії, а також сприятиме формуванню у дитини необхідних моральних якостей.

Нижче наведено різноманітні види діяльності, які можуть мати місце після перегляду учнями тієї чи іншої телепередачі або ознайомлення з подіями, які висвітлені в інших засобах масової інформації. Вони сприяють формуванню у дітей таких умінь і навичок:

1. Сприйняття і використання інформації.

Види діяльності:

- 1.1. Після перегляду історичної драми чи документального серіалу описати у письмовій формі важливу нову інформацію або ідеї, які діти почерпнули під час перегляду. Використати інші джерела (підручники, енциклопедії), щоб перевірити достовірність отриманої інформації.

- 1.2. Порівняти два види інформації, поданої у різних телевізійних передачах. Додати інформацію з провідної газети й обговорити підходи до її висвітлення.

- 1.3. Сформулювати запитання, які цікавлять учнів класу, та звернутися з ними у відповідну програму (наприклад, подорожі, комп'ютери).

- 1.4. Порівняти телевізійну рекламу товару з іншими рекламами цього ж виробу, вміщеними у газетах і журналах. Провести дискусію про

ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

переваги і недоліки даного товару.

1.5. Провести опитування в класі чи в школі про найпопулярніші серед молоді телешоу. Проаналізувати результати.

1.6. Дати відповідь на запитання: “Яку нову корисну інформацію ви почерпнули після перегляду програми?”

2. Оціночне включення у політичні ситуації і діяльність.

Види діяльності:

2.1. Письмово описати дії або бездіяльність одного чи більше героїв телепередачі.

2.2. Уявити себе одним з героїв телепередачі, який постраждав за певних обставин, та описати письмово свою поведінку в аналогічній ситуації.

2.3. Після перегляду телепередачі обрати хоча б один її епізод і обговорити можливий вплив його на себе, свою сім'ю, громаду чи суспільство в цілому (наприклад, забруднення пестицидами місцевої річки, катастрофа чи військові події в якомусь регіоні).

2.4. Провести дослідження, в ході яких обмірковувати вплив або взаємозв'язок між переглядом телепередач, академічною роботою чи злочинною поведінкою. Пояснити, які уроки можна винести з даного дослідження? Підготуватися до захисту своєї точки зору. (Вчитель може запропонувати учням напрям і методи пошуку).

3. Прийняття рішень.

Види діяльності:

3.1. Назвати найважливіші рішення, які мали бути прийняті героєм телепрограми. (Для обговорення можуть бути обрані проблеми батьків і дітей, їх стосунки, які розглядаються майже в кожному фільмі, або спортивні новини).

3.2. Розглянути детально хоча б одне з таких рішень та дати відповіді на запитання: “Ким було прийняте рішення?”, “Чому воно було прийняте?”, “Що привело до його прийняття і на кого воно вплинуло?”, “Чи було це правильне рішення?”, “Чому так або чому ні?”, “Якби Ви були героєм, чи прийняли б Ви таке саме рішення і чому?”

3.3. Написати короткий сценарій або використати заданий учителем і вказати різні важливі рішення, які мали бути прийняті героями телепередачі.

4. Вироблення суджень.

Види діяльності:

4.1. Назвати телепередачі, в яких люди висловлюються чи коментують поведінку інших людей. Дати відповіді на запитання: “Чи погоджуєтеся Ви з їх поглядами?”, “Чому так і чому ні?” Навести приклади.

4.2. Дати відповідь на запитання: “Яка з

передач Вам подобається найбільше?” та обґрунтувати її.

4.3. Дати відповідь на запитання: “Який образ із телепередач Ви обожаєте або найбільше не любите?” Назвати причини цього.

4.4. Серед героїв Вашого улюбленого шоу обрати тих, які, на Вашу думку, були б найкращим учителем, директором школи, батьком (матір'ю) чи президентом. Обґрунтувати Ваш вибір (назвати якості героїв, що заслуговують на увагу, і потрібні для виконання тієї чи іншої ролі).

5. Спілкування з іншими громадянами і політичними лідерами.

Види діяльності:

5.1. Написати листа продюсерів улюбленого шоу і попросити у нього фотографії акторів.

5.2. Написати сценарій реклами майбутньої популярної телепередачі, запропонувавши достатньо інформації, щоб зацікавити глядачів.

5.3. Пояснити письмово чи усно в класі, чому варто переглянути певні передачі, і вказати на їх найважливіші моменти.

6. Співпраця з іншими для досягнення спільної мети.

Види діяльності:

6.1. Скласти перелік усіх шоу, в яких герої постійно співпрацюють. Пояснити рівновиди їхньої співпраці. Після написання такого списку спробувати згрупувати методи їх співпраці за категоріями (для прикладу учням можна запропонувати заголовки: надання швидкої медичної допомоги, досягнення спільної мети і т. ін.).

6.2. Назвати шоу, в яких герой зазвичай самотній, але розраховує на ту чи іншу допомогу. Пояснити, чому така надія потрібна і навести приклади з програми телепередач.

6.3. Розглянути перелік переваг і недоліків, які мають місце у співпраці героїв телепередач під час вирішення певних проблем.

7. Поширення і захист власних інтересів та цінностей.

Види діяльності:

7.1. Написати твір про улюблене шоу, показ якого був з тих чи інших причин перерваний. З'ясувати, хто прийняв таке рішення і до чого це привело. Після того, як відповідь буде отримана, обговорити цю подію з людьми, що дотримуються такої ж думки, з'ясувати слушність даного рішення і необхідні заходи для його відміни. Розвинути стратегію відновлення показу шоу.

7.2. Розглянути і перелічити засоби (ефектність, музичне оформлення, рекомендації і т. ін.), що використовують у рекламі для популяризації певної програми.

ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

7.3. Створити рекламу продукту чи послуги і записати її на відео. Запросити клас охарактеризувати комерційні засоби реклами.

7.4. Запросити представника телевізійної адвокатської організації, такої як Національна рада для дітей і телебачення, для ознайомлення й дискусії.

Саме до таких видів діяльності ми спробували залучити учнів підліткового віку Бериславської загальноосвітньої школи № 5 Херсонської області в ході проведення дослідження.

Передусім, дітям було запропоноване запитання: “Які телепередачі Вам подобаються або не подобаються?” На жаль, відповіді дітей на це питання довели, що їм не подобаються пізнавальні та науково-популярні передачі, які демонструє вітчизняне телебачення (жоден учень не назвав такі передачі, як “Интеллект-шоу “LG-Эврика”, “Перший мільйон” та ін., а також не написав, що любить дивитися документальні чи науково-популярні фільми). Більшість з них надає перевагу розважальним передачам сумнівного змісту (“Шоу Толі”, “Окна”, “Запретная зона” тощо). Це, по-перше, свідчить про низький рівень пізнавальних телепередач, а, по-друге, про наслідки негативного впливу телебачення на особистість дитини. Так, багатьом школярам подобається, коли герої телепередачі сваряться, обливають одне одного брудом, а в деяких випадках і б'ються.

Учні Бериславської школи виконували і таке завдання: “Написати сценарій реклами майбутньої популярної телепередачі, запропонувавши достатню інформацію, щоб зацікавити глядачів”. Результатом, наприклад, став проект передачі “Скандал по-нашому”, в якій автор пропонує переглядати кадри, зроблені журналістами під час інтерв'ю різних відомих людей, обговорювати їх “зіркове життя”, цікаві і кумедні історії, що сталися з ними тощо. Тобто наведені вище телепередачі зробили свою справу – привернули увагу школярів до подробиць чужого життя. З одного боку, це добре, бо чимало людських доль гідні наслідування, мають позитивний вплив на процес формування моральної особистості, а з іншого – погано, оскільки сучасних дітей, як правило, мало цікавлять моральні ідеали, до яких прагнуть ті чи інші відомі люди, та їх позитивні якості. Найбільшу увагу учнів привертають маловідомі та скандальні історії, що сталися з ними.

Під час проведення дослідження були й інші завдання, які показали, що школярі не байдужі до змісту телепередач, мають серед них улюблені програми, вміють проаналізувати їх та висловити

свою думку щодо поведінки героїв телепрограм та ін.

Цікавим є те, що учні запропонували всі телепередачі поділити на три категорії: “Про людей звичайних”, “Про людей знаменитих”, “Про навколишній світ”. До першої категорії вони відносять програми “Дивись”, “Шанс” та ін., до другої – “Деталі”, “Про кіно”, “VIP-жінка” та ін., до третьої – “Іх нравы”, “Квартирный вопрос”, “Гінес-шок” та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Як бачимо, діти мають свій погляд на телебачення, виділяють серед переліку передач такі, що, на їх думку, заслуговують на найбільшу увагу. На жаль, вибір дітей не завжди є бажаним для їх батьків і педагогів. Саме тому слід прагнути упорядкувати цей процес, зробити його дозованим і доцільним, спрямувати у необхідне русло.

Оскільки телебачення є невід'ємною складовою щоденного життя кожної людини, то зусилля педагогів-практиків і науковців мають бути спрямовані на пошук шляхів нейтралізації його негативного впливу та на використання цього засобу масової інформації як інструменту педагогічного впливу в процесі формування моральної особистості. Ця проблема дуже багатогранна і потребує подальших досліджень.

1. Бех І.Д. *Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник* – К.: ЗМН, 1998. – 204 с.

2. Галузьяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. *Педагогіка: Навчальний посібник*. – Вінниця: ТВІП “Книга-Вега”, 2003. – 416 с.

3. Кузьменко В.В. *Управління процесом формування в учнів наукової картини світу засобами навчальних телепередач // Статті, доповіді Всеукраїнської науково-теоретичної конференції аспірантів та вчених “Наукові засади економіки та управління світою”. 14 квітня 2004 року, м. Переяслав-Хмельницький*. – К.: Підручники і посібники, 2004. – С. 73 – 75.

4. *Про організацію прийому навчальних телевізійних передач на уроках в школах Української РСР та поліпшення їх якості // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. – 1976. – № 4. – С. 3 – 9.

5. Сухомлинська О.В. *Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 35. “Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства”*. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – С. 9 – 13.

6. http://visnyk.iatp.org.ua/visnyk/issue_article:15:5/

7. <http://www.svoboda-news.com/2000/37/redakcija.htm>

8. “Meeting the Standards. Social Studies Readings for K-6 Educators” edited by Mary E. Haas and Margaret A. Laughlin.